
Tijana Mladenović i Andrea Varga

Konstrukcija skale semantičkog diferencijala za merenje konotativnog aspekta značenja

Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrde semantičke komponente, odnosno dimenzije od kojih se sastoji konotativno značenje, odnosno provera faktorske strukture konotativnog značenja dobijene u prethodnom istraživanju (Janković 1998). U istraživanju je učestvovalo 306 ispitanika koji su na 32 skale (u formi semantičkog diferencijala) procenjivali značenje 36 pojmova. Rezultati analize glavnih komponenata su pokazali 3 faktora: I faktor (skale: prijatno, poželjno, dobro, drago), II faktor (skale: upečatljivo, inspirativno, motivišuće, veliko), III faktor (skale: razumljivo, objašnjivo, logično, jasno) koji najviše podsećaju na emotivno-evaluativnu, konotativnu i kognitivnu dimenziju konotativnog prostora značenja. Kaiser-Mayer-Olkinova mera reprezentativnosti ove kolekcije skala iznosila je 0.96, a β_6 Momirovićeva mera pouzdanosti glavnih komponenti za dobijena 3 faktora iznosila je (I) 0.98, (II) 0.9, (III) 0.87. Poređenjem ovih rezultata sa rezultatima prethodnog istraživanja nalazimo da je potvrđena dobijena struktura konotativnog aspekta značenja.

Uvod

Opšte je prihvaćeno stanovište da jezičko značenje nije celovita i statična kategorija koja bi se dala lako utvrditi, već dinamičko obeležje koje zavisi od više činilaca i predstavlja kompleks odnosa između reči i reči, reči i sveta o kojem se govori i reči i govornika (Bugarski 1989). Upravo zbog toga, različiti autori navode različite vrste značenja, koje zapravo predstavljaju dimenzije značenja (Marković 1971). Vučković (1995) iz semantičke i lingvističke literature izdvaja kao vrlo česte podele na: pojmovno, referencijalno, društveno, afektivno značenje itd. Bugarski (1989) kao vrste značenja o kojima govori semantika navodi: leksičko i gramatičko, predmetno (referencijalno) i emotivno značenje, konkretno i apstraktno, osnovno i preneseno značenje i denotativno i konotativno značenje.

Dve dimenzije značenja koje se u literaturi najčešće sreću, i koje po mnogim autorima obuhvataju ostale navedene vrste značenja, su *denota-*

Tijana Mladenović
(1980), Beograd,
Ignjata Joba 22,
učenica 4. razreda
XII beogradske
gimnazije

Andrea Varga (1979),
Petrovaradin,
Preradovićeve 135,
učenica 4. razreda
Gimnazije "7. april"
u Novom Sadu

MENTOR:
Dragan Janković,
student psihologije u
Beogradu

tivno i konotativno značenje. U različitim naukama ove dve vrste značenja se uglavnom definišu na dva načina. Po prvom pristupu, koji je zastupljen u filozofiji, kako navodi Marković (1971) denotativno značenje se određuje kao primenjivanje znaka (reči) na dati objekat tj. imenovanje objekata, a pod konotativnim se podrazumevaju svojstva (atributi) koja poseduju imenovani objekti. Slično njemu Šešić (1983) denotativne vrednosti izražava preko imenica tj. reči kojima se označavaju predmeti (npr. vatra, sneg, soba), a konotativne pridevima kojima se označavaju osobine predmeta (npr. crno, vrelo, tvrdo).

Po drugom pristupu (koji se sreće u psihologiji, lingvistici i semantici) pod denotativnim značenjem se podrazumeva kako imenovanje objekata, tako i svojstva koja se smatraju karakteristična za objekte označene tim rečima, a pod konotativnim – značenje subjektivnog karaktera koje se pridružuje denotativnom značenju. Denotativno je *primarno, opšte i eksplicitno značenje reči*, tj. onaj deo značenja reči koji je isti ili sličan za sve one koji koriste tu reč, a konotativno je *izvedeno, lično, implicitno značenje* koje proističe iz subjekta, a nije karakteristika samog objekta. U ovom radu se konotativno značenje shvata upravo na ovaj način.

Subjektivnost tj. velika varijabilnost i neuhvatljivost konotativnog aspekta značenja su jedan od glavnih razloga zbog koga su istraživanja iz ove oblasti bila retka. Jedan od prvih pokušaja kvantifikacije konotativnog značenja bilo je istraživanje Ozguda i saradnika (Osgood, Succi i Tannerbaum 1957). Ozgud je smatrao da individualne razlike u značenju istih znakova zavise od prethodnog iskustva različitih individua. On je pretpostavljao postojanje subjektivnog iskustvenog kontinuuma koji predstavlja područje individualnih razlika na nivou jednog pojma. Da bi ga izmerio on je koristio tehniku semantičkog diferencijala koja se sastojala od parova opozitnih prideva koji su ujedno bili ekstremi na sedmostepenoj bipolarnoj skali procene (slika 1).

LOŠ -3 _____ -2 _____ -1 _____ 0 _____ 1 _____ 2 _____ 3 DOBAR

Ispitanici su procenjivali intenzitet svog doživljaja tako što su zaokruživali jedan od brojeva na skalnom kontinuumu. Faktorska analiza je pokazala da se pridevi grupišu u klastere, na osnovu čega je Ozgud došao do zaključka o postojanju tri dominantna faktora: *faktor evaluacije* (skale: prijatan–neprijatan, dobar–loš itd.), *potencije* (skale: jak–slab, veliki–mali itd.) i *aktiviteta* (skale: brz–spor, mlad–star itd.). On je takođe uveo model trodimenzionalnog semantičkog prostora čije su koordinate predstavljali upravo navedeni faktori.

Međutim, često pominjana zamerka Ozgudovom istraživanju je da je krenuo u istraživanje sa gotovom skalom ne definišući prethodno speci-

Slika 1.
Primer skale
semantičkog
diferencijala.

Figure 1.
An example of the
semantic differential
scale.

fičnu dimenziju značenja koju bi ta skala merila. Osim toga, instrument su sačinjavale i neke skale koje se odnose na realne karakteristike objekata (npr. mlad–star, tvrd–mek) što je osobina denotativnog značenja (a ne konotativnog), a ni metrijske karakteristike njegovog instrumenta nisu bile zadovoljavajuće. Ove zamerke nas navode na zaključak da Ozgudovo istraživanje nije dalo adekvatan i potpun odgovor na pitanje o prirodi konotativne dimenzije značenja.

Istraživanja iz ove oblasti su nastavljena i kasnije, mada nije bilo značajnijih pokušaja merenja konotativnog značenja. Uglavnom su se bavila merenjem konotativnog značenja na nivou konkretnih pojmova, bez pokušaja generalizacije. Jedno od novijih istraživanja koja ovom problemu pristupaju nešto drugačije je istraživanje Jankovića (1998). Polazeći od definicije konotativnog značenja koja se sreće u psihologiji, semantici i lingvistici iz velikog broja prideva srpskog jezika izdvojeni su oni koji čine komponente konotativnog značenja pojmova. Od početne liste koju je sačinjavalo 1267 jedinica, u istraživanju je upotrebljeno 70 najfrekventnijih parova opozitnih prideva. Stimuluse je predstavljalo 10 imenica (pojmovi) koje su bile procenjivane na tih 70 skala.

Cilj ovog istraživanja je da se pokuša utvrditi struktura konotativne dimenzije značenja tj. da se proveri faktorska struktura dobijena u prethodnom istraživanju. Ovog puta istraživanje će se izvesti na drugom uzorku ispitanika i na većem broju pojmova.. Ako se dobijena faktorska struktura ponovi i u ovom istraživanju to će značiti da su dobijeni faktori relativno stabilne dimenzije, što je bitno za preduzimanje daljih koraka ka približavanju skale za merenje konotativne dimenzije značenja finalnom izgledu.

Metod

Subjekti

U istraživanju je učestvovalo 306 ispitanika oba pola, srednjoškolskog uzrasta, iz Beograda, Novog Sada, Čačka i Nikšića.

Instrument

U prethodnom istraživanju (Janković 1998) je korišćeno 70 parova opozitnih prideva, ali pošto je cilj istraživanja napraviti najekonomičniji instrument kojim bi se pomoću malog broja skala mogao procenjivati veliki broj pojmova, iz svakog od faktora dobijenih u prethodnom istraživanju izdvojene su najreprezentativnije skale koje najbolje opisuju taj faktor. Na osnovu analize glavnih komponenata iz prvog faktora izdvojeno je 10 skala, a iz drugog i trećeg faktora po 11 skala. Tako su dobijene 32 skale, koje se koriste u ovom istraživanju.

Stimulusi

Stimuluse je predstavljalo 36 imenica u nominativu jednine. Dobjijene su tako što je 100 ispitanika prve godine psihologije dobilo zadatak da za 15 minuta isprodukuje što veći broj imenica. Iz tog uzroka pojmova (imenica), poređanih po frekvenci, slučajnim izborom odabrano je 36 pojmova koji su korišćeni u daljem toku istraživanja.

Postupak

Ispitanici su procenjivali 36 pojmova na 32 skale. Redosled pojmova je bio randomiziran, a vreme rada nije bilo ograničeno.

Rezultati

Podaci su obrađeni analizom glavnih komponentata. Broj glavnih komponentata odredjen je na osnovu *scree* kriterijuma. Korišćena je Orthoblique rotacija faktora. Kaiser-Mayer-Olkin mera reprezentativnosti iznosila je 0.96. Sklop Orthoblique faktora prikazan je u tabeli 1.

Tabela 1. Sklop Orthoblique faktora

F1		F2		F3	
prijatno	0.95	objašnjivo	0.82	jako	0.82
drago	0.94	jasno	0.78	upečatljivo	0.76
voljeno	0.93	stvarno	0.75	izražajno	0.69
poželjno	0.92	određeno	0.73	veliko	0.66
dobro	0.92	razumljivo	0.70	nadređeno	0.64
željeno	0.92	opisivo	0.69	aktivno	0.56
omiljeno	0.92	poznato	0.68	bitno	0.55
pozitivno	0.91	logično	0.66	motivisuće	0.55
privlačno	0.89	apstraktno	0.57	podsticajno	0.54
opuštajuće	0.86			inspirativno	0.49
zanimljivo	0.61			zanimljivo	0.35

Iz ove tabele može se videti da je dobijena faktorska struktura koju sačinjavaju tri faktora. Prvi faktor (F1) zbog sadržaja (značenja) skala koje ga sačinjavaju možemo nazvati kao i u prethodnom istraživanju *emotivno-evaluativni faktor*. Drugi faktor (F2) nazivamo *kognitivnim faktorom*; a treći (F3) *konativnim faktorom*.

Vrednosti β_6 Momirovićeve mere pouzdanosti glavnih komponenti date su: 0.98 za F1, 0.90 za F2 i 0.87 za F3.

Korelacija Orthoblique faktora data je u tabeli 3.

Tabela 3. Korelacije Orthoblique faktora

	F1 (emot.-evaluativni)	F2 (kognitivni)	F3 (konativni)
F1 (emot.-evaluativni)	1	0.47	0.55
F2 (kognitivni)	0.47	1	0.37
F3 (konativni)	0.55	0.37	1

Ova tabela nam pokazuje sledeću korelaciju faktora: najveći stepen povezanosti od 0.55 poseduju prvi (F1) i treći (F3), odnosno emotivno-evaluativni i konativni faktor. Nešto manje (0.47) su povezani prvi (F1) i drugi (F2) (odnosno emotivno-evaluativni i kognitivni) faktor, dok drugi (F2) i treći (F3) (odnosno kognitivni i konativni) faktor pokazuju najmanji stepen povezanosti od 0.37.

Diskusija i zaključci

Rezultati ovog istraživanja nam pokazuju da je na drugom uzorku ispitanika i na većem broju pojmova dobijena ista faktorska struktura kao u prethodnom istraživanju (Janković 1998), što nam ukazuje na relativnu stabilnost tih faktora. Dobijene dimenzije: emotivno-evaluativna, kognitivna i konativna, kao što možemo videti, nisu jednako zastupljene u okviru onog dela značenja koji nazivamo konotativnim. Najviše je zastupljena emotivna dimenzija (faktor), što nam govori o presudnom uticaju emotivne komponente na formiranje konotativnog aspekta značenja. Nešto manje su zastupljene kognitivna i konativna dimenzija, što ipak ne umanjuje njihov značaj za razumevanje ovog dela značenja.

Pouzdanost faktora je nešto manja nego u prethodnom istraživanju (Janković 1998), gde je pouzdanost emotivno-evaluativnog faktora iznosila 0.99, kognitivnog 0.96 a konativnog 0.93, verovatno zbog same strukture uzorka ispitanika.

Da bi bolje razmotrili strukturu konotativnog značenja obratićemo pažnju i na korelaciju faktora. Najveći stepen povezanosti poseduju emotivno-evaluativni i konativni faktor, što nam ukazuje da je ono što procenjujemo kao prijatno, drago, poželjno itd. za nas obično i bitno, izražajno, podsticajno itd. Emotivno-evaluativni i konativni faktor su nešto manje povezani, dok su kognitivni i konativni faktor najmanje povezani, što govori o tome da ono što je jasno, razumljivo, određeno ne mora nužno biti i bitno, zanimljivo, motivišuće itd.

Ovim istraživanjem smo (bar delimično), rasvetlili strukturu konotativne dimenzije značenja i pokazali da se ona može pouzdano i valjano meriti. Na osnovu dobijenih rezultata, koji nam pokazuju da je njena struktura relativno stabilna, možemo predložiti instrument koji bi se u narednim istraživanjima mogao koristiti za merenje konotativnog značenja pojmova. Instrument bi se mogao sastojati iz 15 skala u koje bi ušlo po 5 najrepresentativnijih skala iz svakog faktora. Predlog instrumenta dat je u tabeli 4.

Tabela 4. Predlog instrumenta za merenje konotativnog značenja.

Emotivno-evaluativni	Kognitivni	Konativni
prijatno–neprijatno	objašnjivo–neobjašnjivo	upečatljivo– –neupečatljivo
drago–mrsko	jasno–nejasno	izražajno– –neizražajno
poželjno–nepoželjno	određeno–neodređeno	motivisuće– –nemotivisuće
dobro–loše	razumljivo–nerazumljivo	podsticajno– –nepodsticajno
pozitivno–negativno	poznato–nepoznato	inspirativno– –neinspirativno

Konstrukcija ovog instrumenta, za koji se pokazalo da ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike, bila bi značajna iz više razloga. Pored teorijskog značaja koji se sastoji u rasvetljavanju i kvantifikaciji konotativne dimenzije značenja za koju se dugo verovalo da je neuhvatljiva za merenje zbog velike varijabilnosti i subjektivnog karaktera, ovaj instrument bi mogao naći i praktičnu primenu. Njegova upotreba bi bila korisna u svim istraživanjima koja bi merila razlike u subjektivnom značenju određenih pojmova za pojedince ili određene grupe ljudi npr. u socijalnoj psihologiji, razvojnoj psihologiji, u ispitivanju ličnosti, ispitivanju strukture memorije, u marketingu itd.

Literatura

Bugarski, R. 1989. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Janković, D. 1998. Konotativni aspekt značenja pojmova: konstrukcija jednog novog semantičkog diferencijala. Izlaganje na *IV naučnom skupu Empirijska Istraživanja u Psihologiji*. Filozofski Fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Kostić, A. 1974. Tehnika semantičkog diferencijala i mogućnost njene primene. Diplomski rad. Filozofski fakultet Beograd.

Marković, M. 1971, *Dijalektička teorija značenja*. Beograd: Nolit.

Osgood, C., Succi, G. J., and Tannenbaum, P. 1957. *The measurement of meaning*. Urbana: University of Illinois.

Petrović, G. 1982. *Logika*. Zagreb: Školska knjiga.

Vučković, P. 1995. *Ogledi iz semantike i pragmatike*. Beograd: Savremena administracija.

Tijana Mladenović and Andrea Varga

Construction of Semantic Differential Scale for Measuring Connotative Aspect of Meaning

For a long time connotative meaning had been considered as “un-reachable” for quantitative measurement because of its subjectivity and great variability. One of the first researches which tried to measure it (using instrument called semantic differential), was the research of Osgood and assistants (Osgood, Succi and Tannerbaum 1957). But this research had lot of weaknesses, and it did not provide a right answer about structure of connotative meaning. Recent research of Janković (1998) showed that it was possible to measure this dimension of meaning, using new form of semantic differential scale. Principal components analysis revealed three factors which were different from Osgood’s factors. The first factor was named emotional/evaluational (scales: pleasant, good, etc.), the second was named cognitive (scales: clear, comprehensive, etc.), and the third was interpreted as conative (scales: motivating, inspirational etc.).

The aim of this research was to discover semantic components of connotative space, i.e. to confirm factor structure obtained in previous research. The sample consisted of 306 high-school students. Their task was to estimate 36 concepts on 32 semantic differential scales. Principal components analysis revealed three factors: emotional/evaluational, cognitive and conative. The first factor loaded on scales such as pleasant, loved, good etc., the second loaded on scales such as clear, comprehensive, determined etc., while scales such as strong, motivating, inspirational were loaded on the third factor. These factors were the same as the ones identified in previous research (Janković 1998), which might lead to a conclusion that they represent stable dimensions of connotative space. This research was one step further to final construction of connotative differential scale.

